रणबहादुर शाहको कानूनी बन्दोवस्त

आगे सुवा माधौं साहि श्रीनाथ पंथ जगन्नाथ घिमीऱ्या रामसुन्दर थापा गजाघर पंथ कृष्णानन्द लोहनी कृष्णानन्द पाध्या रामचन्द्र थपलिया रामचन्द्र सिवाकोटी श्रीविलास पाध्या कर्नविर अधिकारी हरिनारायण डोट्याल राधावल्लभ पाध्या श्रीकृष्ण पंथके कनका-तिष्टापश्चिम महाकालीपुर्व येति राज्यभरमा राहा *(नियम)* न्या पारी कसैको मोहब्बत पछि नलागी घुस पेसकि नषाई हाम्रा नीमकको सोझो चिताई गर्ना काजको सवाल गरीबक्स्यौं. सवालबमोजिमको जाच गर, एति राज्येभित्रका छोटा बडा मानिसले तिमिहरूको नालीस चुगली कसैले विंति गर्न आया एकहोरो कुरा सुनेनौं. दोहोरो कुरा सुनी जस्को तकसिर *(अपराध)* ठहर्ला. तसलाई तकसिरमाफिक् तम्बीह (सजाय) गरौंला. आफ्ना षातीरजम्मासित जाच गर.

तपसील

१. सवाल ६० साल फागुणदेखि वढो कसैले कसैछेउ घुस षायाको भया कायल मुकाल गरि घुसको तेबर डंड गर्नु. ६० सालदेखि अघि घुस षाई राजाको गीराई नोकसान पाऱ्याको भया बुझि काएल मुकाएल गरि षान्यालाई घुसको तेबर लिनु. ----------१

२. सवाल कसैले बेतकसिर बेहुकुम घरवटिलाई ऊठाई घर अम्बल गऱ्याको भया सहि साच हेरि घरवटिलाई घर थामिदिनु. घरमा

बस्न्याले अर बनायाको मरमत र घरको भाडा जाचि बुझि रह्याको भाडा घरवटिलाई दिलाईदिनु. घरवटिबाट सलामी लि दर्बार दाषिल गर्नु. ---२

३. सवाल कस कस भारा अम्बालिले सर्कार दाषिल हुन्या कलम रकम सिर्तो विनाहुकुम छाडीदियाको घुस षाई नाता हेरि माया राषी घटायाको दबायाको बिचमा षायाको रहेछ. सो षसोषास बुझि लेषि लि हाम्रा हजुर दाषिल गर्नु. ---------------------३

४. सवाल विनाषत विना हाम्रा मर्जिले प्रजापुत्र मास्न्यालाई डंड गर्नु. मसीयाकालाई छोडाईदिनु.---------------------------------- - -४

५. सवाल बिह्लौटा बिह्लौन्याले बिह्लाई बट करार पुग्याको बिह्लौटाको पुर्जि गरि कम्पनीमा भर्ना गर्नु. बिह्लौटा बिह्लौऊछौ भनि मुचलका लेषि मोहर लैगी सर्कारको जगा बाझो राषन्यालाई बेवरा बुझि कसैले नअडबकाई बाझो राष्याको भयाषेत १ को २५ रूपैयाका हिसावले वर्षवर्षका बालि बुझिलिनु. ---------------------------------५

६. सवाल दर्बारबाट अमानत रह्याको सेरा गोठ गैरह जगामा कति आमदनि हुँछ. तेस्मा कति दर्बार आऊछ. त्यो जाँचि बुझि बिचमा रह्याको असुल गरि दर्बार दाषिल गर्नु. बिचमा दबाऊन्यालाई तेबर डंड गर्नु. --६

७. सवाल अम्बालि रकमि ईजारदारले तनषादारको तनषा चुक्ति नगरि रसिद नदेषाई सर्कारबाट मोजरा लीयाको ठहऱ्या हिसाब गरि

तनषादारलाई दिलाईदिनु. तनषादारले माया मारी छेडिगयाको भया असुल गरि दर्बार दाषिल गर्नु. ईजारदारलाई र विना हाम्रा हुकुम मोजरा दिन्या भारालाई दोबर डंड गर्नु. -----------------------७

८. सवाल पंचषतको आमदनी विना हाम्रा हुकुम कस्कस्ले विचमा षायाको रहेछ. सो बुझि षोजि दर्बार दाषिल गर्नु. ----------------८

९. सवाल नया पोता सलामी भैसीको पुछ्ही जैसीको डंड तामापत्र गुठजाँच दुदमा पानी मिसायाको डंड गादीममारषी (राजालाई रैतीले पहिलो पटक चढाउने उपहार) वट्टाडंड बलक (कोसेली) महन्तमंडलीको आमदनी ऊघाऊन्याहरूले कत्ति ऊघाएछन्. कति बिचमा षाएछन्. कत्ति रैयत. ऊठाएछन् सो जाचि बुझी काएल मुकाएल गरि बिचमा षाया दबायाको षोजि दर्बार दाषिल गर्नु. बिचमा षान्या दबाऊन्यालाइ तेबर डंड गर्नु.- ------------९

१०. सवाल सेराका चिताई गर्न्या अडै हिट्टिचोक्या गैह्रले नेवीदेवीका माना पाथी चलाई षोट चलन गरि बिचमा किफाईत षायाको झिकी दर्बार दाषिल गर्नु. छाप नलाग्याका माना पाथी तुलो ढकले लेनदेन नगर्नुभनि अडै हिट्टिचौक्यालाई चेताईदिनु. ------------१०

११. सवाल मामुली फरफर्माईस र सरसौगात विचबिचैमा षाई राषन्यालाई काएल मुकाएल गरि डंड गर्नु. काएल भयाको चिजबिज दर्बार दाषिल गर्नु. --------------------११

१२. सवाल पुरोहितहरूले अरु ब्राह्मणहरूको हक दक्षिणा दर्बारबाट लि ब्राह्मणलाई नदियाको ठहरिया काएल गरि जो आफ्ना घर ठहरियाको झिकी जस्जस्को दक्षिणा हो. तसतसलाई बाँडिदिनु. बिचमा षान्या दबाऊन्यालाई डंड गर्नु. ---------------१२

१३. सवाल देऊताको पुजा देऊताको गहना षजाना मास्न्यालाई काएल मुकाएल गरि षायाको फिर्ता गराई हाम्रा हजूर बिंति गरि देऊताको षजानामा दाषिल गरिदिनु. मासन्यालाई डंड गर्नु. -------------१३

१४. सवाल नेपाल्या राजाको धन माला कसैले षायाको र कहैका जमा पठाई षर्च नभयाको ठहऱ्या काएल मुकाएल गरि माल फिर्ता गरि दर्बार दाषिल गर्नु. डंड पनी गर्नु. ------------------------१४

१५. सवाल कसाई कुसल्या धोवी कुलुका छोरीलाई स्वास्नी तुल्याउन्या पानि चलाऊन्यालाई काएल मुकाएल गरि डंड गर्नु. ----------१५

१६. सवाल पाटी पौवा देवल साँघु हाम्रा विनाहुकुमले भदकाई आफ्ना काजमा लाऊन्यालाई काएल मुकाएल गरि काएल हुन्यालाई डंड गर्नु. -----------------१६

१७. सवाल षानीमहालको आमदनी षर्च बुझी बिचमा कसैले दबाई छपाई षायाको भया काएल मुकाएल गरि दर्बार दाषिल गर्नु. षान्या दबाऊन्यालाई डंड गर्नु. ---------१७

१८. सवाल हाम्रा अम्बलभरका चार वर्ण क्षत्तिसै जातले नचल्याको रित गरि नाता मिची स्वास्नी तुल्यायाको काएल मुकाएल गरि विराममाफिक्को डंड गर्नु. ------------१८

१९. सवाल हाम्रा भर मुलुकका रैयतले अघिका राजाहरूलाई तिरिआयाको रकम कलम हाम्रो अम्बल भयापछि कति दबाई राष्याको रहेछ. हाम्रो अम्बल भयापछि कति रकम कलम कौन कौन अम्बालीको पालामा अध्यीले भयाको रहेछ. सो षसोषास बुझि जाचि हाम्रा हजूर बिंति गरि पठाऊनु. हुकुम गयाबमोजिम गर्नु. -------------१९

२०. सवाल ६० सालदेषि वढो भाँग चरस षान्या जुवा षिलन्यालाई काएल मुकाएल गरि अघि डंड गऱ्याबाहिक अरुलाई डंड गर्नु. आजऊप्रान्त षेलन्या षान्यालाई जातअनुसार जीय सासना होला भनि अदल फिराईदिनु. ----------------------------------२०

२१. सवाल ईजारदार रकमिहरूले १०० रूपैयादेषि ऊभो डंडगरि षायाको भया काएल गरि फिर्ता गरि दर्बार दाषिल गर्नु. -------------२१

२२. सवाल कनकापश्चीम गढपुर्व हाम्रा अम्बल भयादेषि ऊढो चौरीबाहिक गोवध गऱ्या अघि डंड नतिऱ्याको डंड तिरि फेरि गोवध गर्न्यालाई काएल गरि हाम्रा हजुर पुऱ्याऊनु. गोवध गऱ्याको चाल पाई दबाउन पस्न्या अम्बाली गाउँल्यालाई डंड गर्नु. आजदेषि गोवध नगर्नु. गर्न्याको जिय धनमा पर्ला भनि सुनाईदिनु. अबउप्रान्त गोवध गर्न्याको अम्बालीले जिवै मारिदिनु. -------------------------२२

२३. सवाल आजसम्मको मगरको अपुताली कहैं दवि छपिरह्याको भया षोजि ल्याऊनु. ईजारा र जागिरको पट्टाभित्र पऱ्याको छाडिदिनु. ------------------------------२३

२४. सवाल कनकापश्चीम गढपुर्व पालपा गुलमि अर्घा षाचिसमेत बासठि सालमा जाच्याका षेत सबै कंम्पतीलाई भर्ना. भयाको षेत सबै डगोलले नपाई रैबन्दीभन्दा बढता ठह्ऱ्याको षसोषस लेषि हाम्रा हजूर चह्राई पठाऊनु. हामीले हुकुम बक्सी पठायाबमोजिम गर्नु. --२४

२५. सवाल कम्पनीमा भर्ना भै बाकी रह्याको षेत सबै डोगोलले नपाई षसोषास लेषि हाम्रा हजुर चह्राई पठाऊनु. हामिले हुकुम बक्सी पठायाबमोजिम गर्नु. ----------------२५

२६. सवाल सहि सोंच नभयाका जाचन जान्याहरूसित मिलि अजान मानीसलाई सधियार हो भने अघि सारी धर्म्म भषाई थामियाका बिर्ता गुठि गैरह षेत सबै जफत् गरि डोगोलले नपाई तिलंगालाई भर्ना गर्नु. थामिदिन्या थामिलिन्या धर्म भाषन्यालाई डंड गर्नु. --२६

२७. सवाल षेत जाचन्याहरूले घुष षाई थामीदियाको र नतागोता पछे हेमाईत गरि छाडीदियाको सबै जफत गरि डोगोलले नपाई कंपनीमा भर्ना गर्नु. घुस षाई मोहबतमा पसि थामिदिन्यालाई डंड गर्नु. ---२७

२८. सवाल षुवा छाप जाची षसोषास फर्द ऊतारी हाम्रा हजुर चह्राई पठाऊनु. -------२८

२९. सवाल मोहर चार किल्लाभन्दा बढता चाप्याको भया साधसिमाना हेरि अर्ध्यालो जफत गरि डोगोलले नपाई तिलंगालाई भर्ना गर्नु. साँधभन्दा बढ्ता षायाको भया डंड गर्नु.----------------- २९

३०. सवाल अघिका राजाहरूले बाधा राष्याको छ भनि मानिसले षाईराष्याको षेत सबै डोगलले नपाई बेहोरावार बुझि टाँगादेषि बढता ठहऱ्याका येति बाधा राष्याको येति रूपैया पऱ्याको बेहेराबार लेषि हाम्रा हजुर चह्नाई पठाउनु. हामिले हुकुम बक्सी पठायाबमोजिम गर्नु. ---३०

३१. सवाल षेत जाचन्याहरूले सेराको बह्ना गरि राष्याको षेत ठहऱ्या डोगोलले नपाई तिलंगालाई भर्ना गर्नु. ------------------३१

३२. सवाल षेत जाचन्याहरूले षेत थामि षेतका धनिछेऊ कत्ति सलामी लियामीलियाको रहेछ. सो षसोषास लेषि हाम्रा हजूर चह्नाई पठाऊनु. हुकुम बकसी पठायाबमोजिम गर्नु. ---------------------३२

३३. सवाल तमसुक भयाको साहुलाई हक बाजबी *(ठीक)* कौडी हेमाईत गरि अडियाको र रिनिलाई मिचि दसऊदभन्दा बढता व्याज षायाको छ भनि फिऱ्याद आया निसाफ बुझि छिनिदिनु. दसऊदभन्दा बढता षायाको थैलीमा कट्टा गरि तिराईदिनु. चौथाई हाम्रा हजुर दाषिल गर्नु. ---३३

३४. सवाल ६१ साल ६२ सालदेखि भयाका षेत थुम् थुम सहरसहर गाऊगाऊमा कति षेत जफ्त भयाछन्. बेक्त गरि लेषनु. ई २

सालको बाली कस्कस्ले षायो. कस्का पेटमा गयो. सो षसोषास लेषि ६३ सालको बाली षान्या गरि आली कुनकुन कंपनीलाई गयेछ. कंपनीबाहिक् कसकसले षायाको रहेछ. सो बुझि लेषि हाम्रा हजुर चह्राई पठाउनु. नबक्सी षान्यालाई दोबर डंड लिनु. -----३४

३५. सवाल ब्राह्मण छत्रीले जांड षायाको भया जात बाहिर गरी सर्वस्व गर्नु. ई २ वर्णावाहिक अरु जांड षान्या तागाधारीलाई भारी डंड गरि जात बाहिर गरीदिनु. --३५

३६. सवाल नेपाल्या राजाका पाला जागिर गरि षायाका षेत हाम्रो अम्बल भयापछि पोता तारी बिर्ता हो भनि आजसम्म षान्यालाई डंड गर्नु. षेत जफ्त गरि कम्पनीमा भर्ना गर्नु. -------------------३६

३७. सवाल सिरिस्ता अदालत भरमुलुक्का अमालि गैह्रले अन्याय गर्‍या भनि फिर्‍याद गर्न आया भन्या सुनि कायल मुकायल गरि छिनिदिनु. डंड जिताऊरि हाम्रा हजुर दाषिल गर्नु. --------------३७

३८. सवाल राजाको झारा माफ गरि बिचमा पैसा षायाको हिसाब गरि हाम्रा हजुर दाषिल गर्नु. ----------------------------------३८

३९. सवाल नेपाल्या राजाहरूले सर्कारको षेत जागिर मानाचावल दि राष्यको आफुलाई सेरा राष्याको हाम्रा अम्बल भयापछि मेरो सुनाबिर्ता हो भने ढाठि पोता तिरि षायाको बादीदि कायल गरि षेत झिकनु. डंड पनि गर्नु. हाम्रा हजुर साँधि गर्नु. ----------३९

४०. सवाल दर्बारको माल हाम्रो विनाहुकुम बाहिर निकास्याको षोजि कायेल गरि हाम्रा हजुर दाषिल गर्नु. --------------------४०

ईति सम्बत् १८६३ साल मिति वैशाष वदि ३ रोज १ शुभम् -----

साभारः कानून सम्बन्धी केही ऐतिहासिक अभिलेखहरु

कानून सहप्रकाशन, कानून व्यवसायी क्लब, काठमाडौं

प्रथम संस्करण, २०६३